

TAPMACA

Dr. Suzan TOKATLI

Bilmece karşılığı Kerkük'te TAPMACA kelimesi kullanılır. Tapmaca sorma geleneğini, Suphi Saatçi şöyle anlatır: "Tapmaca, nine ve teyze gibi, daha çok yaşça büyük olan kimseler tarafından çocuklara sorulur ve idare edilir. Tapmacalar, Kerkük yöresinde genel olarak "Tap nedi tapış, nedi?="Bul nedir, buluş nedir" biçiminde, halk ağzında kalıplaşmış bir deyimle sorulur. Bunu duyan dinleyiciler, tapmaca sorulacağını anlayarak, pür dikkat kesilirler. Çocuklar sorulan tapmacanın çözümünü bulabilmek için bazen ipucu isterler. Mesela sorulan şeyin canlı olup olmadığı, yenilip yenilmediği, havada uçan kanatlı bir şey, yahut yerde sürünen bir sürüngen olup olmadığı, gözle görülüp görülmediği, elle tutulup tutulmadığı gibi hususlar, bu soruların bir kısmını oluşturur. Birbirine karşı üstünlük göstermek için tapmacaların çözümünü bulmakta çocukların harcadıkları çabalar ve hele yaşadıkları heyecan, zaman zaman doruk noktasına ulaşır. Bütün bu çabalara rağmen tapmacanın çözümünü bulamayan çocuklar hırslanmaya başlayınca, kendilerini yöneten yaşlı kadına yalvararak, çözümünü isterler. Ancak çocukların bu isteğine karşılık tapmacayı soran kişi, bir şeyler ister. Çocuklar da Kerkük'ün bazı köylerini, kabul etmezse Kerkük'ü yahut Bağdad'ı kendisine bağışlayarak, sonunda tapmacanın çözümünü söylemeye razı ederler. Böylece başka bir tapmacaya geçilir."(1)

Tapmacalar genelde manzum olduğu gibi, nesir şeklinde olanları da secilidir. Bunların örnekleri, yazının sonunda vereceğimiz kaynaklarda mevcuttur. Ancak biz bu yazımızda değişik tapmaca şekillerinden bahsetmek istiyoruz. Bun-

ların başında gelen ve bir masala(2) dayandırılan Lele Tapmacalarıdır. Çocukları eğitmek amacı ile sorulan bu tür tapmacalar, mani vezin ve şeklindedir. Ali Ma'rufoğlu, DEREMET adlı kitabına dört örnek almıştır(3). Bu örneklerden sonuncunun çözümü bulunmamıştır. Bir kaç ihtimal veren yazar, bunların birer tahmin olduğunu söylemekten de kendini alamıyor. Biz de bu tahminleri parantez içinde verdik. Örnekleri şunlardır:

1- Lelem diyer kuş uçtı

Uçtı deryahı geçti

Bir ağaçta beş alma

İkisine gün düştü

(Beş vakit namaz)

2- Lelem diler göç gördüm

Göç üstünde hōç gördüm

Ağzı sümüg başı et

Bir kaygusuz koç gördüm

(Horoz)

3- Lelem elden yuharı

Konub gölden yuharı

Bir aceyib kuş gördüm

Dizi bélden yuharı

(Çekirge)

4- Lelem diyer hay éyle

Bés barmağıy say éyle

Üç yumurta beş kardaş

Bulınmadan pay éyle

(Üç bayram, beş ay; dört bacı bir kardeşe üç hisse(!))

Yine Ali Ma'rufoğlu'nun adı geçen kitabında, çok enteresan Tapmacalara rastlıyoruz. Bunlar şairin sorup da ce-

vaplarını Ebced Hesabı'na göre verdiği ipuçlarıyla, okuyucuya bıraktığı tapmacalardır. İlk tapmacanın cevabını aynı işlemle kendisi vermiştir. Son iki tapmacanın cevapları birer birleşik kelimedir ve biz onları çözemedik. Tapmacalar:

1. Uzağı yahın edene bahın...demir demire o da amire çıpıldar, diyer hahın hekatin

Çözümü: 40 + 30 + 1000 + 201 + 80 = 1711 Telegraf

2. Çöğen ayahlı... bir tek barmahlı... ne yérde kaçar... ne gögde uçar... dirnağın bassay...kanatın açar.

Çözümü: Şemsiye

3. Ayağı benddi...karnı serindi...bélinde adam...Bu nece fenddi?

Çözümü: Karyola "Somye"

4. Nece ajdahadı! Harda besleni! Çağırssa hörgüdü fili aslanı. Başı bir göz dam, kuyruğı üç dönüm. Bir oba adamı unuttun gördüm!

Çözümü: Tren

5. Bir ilanım var ağzı gemli... bir tek dişi var... démem semlidi.

Açılssa dolaşı ayağım tutar, kuyruğun dişine şingerem yatar.

Çözümü: Kurşak "Kemer"

6. Kellesi hüdhüd... dimdigi leg-leg...kare kan kusar...içer ağa beg.

Çözümü: Cezve

7. Bir kölem var işledendem onu suya basaram...işim bitse hiç acımam gerdeninnen asaram.

Çözümü: Kova

8. Bir bahın bu kimsesiz talihsiz geline!

Düşübtü bir yabancı kayınnene eline
Usu ister bu darman katar diyer al su

Gelin içer karnında kayner ussu kan olı

Çözümü: Kori "Çay demliğı"

9. Hurda yumrı balalar...kim görübtü bu işi?

Başkaları barmağlar...kardaşıydan döğüşi!!

Çözümü: 300 + 00 + 000 + 0 + 00 + 0 + 00 + 00 + 0 = 706 (?)

10. Ekmeg yemez su içmez...cübbesi gündi, yehesin açmaz...bin şak yer günde... arhadaştan vaz geçmez.

Çözümü: 80 + 0 + 000 + 0 + 0 + 00 + 0 + 0 + 0 + 00 = 551 (?)

Şair Rıza Çolakoğlu da bir şiirinde tapmacalardan istifade ederek şunları sormaktadır: (4)

Şaire Sordum

İnsanoğlu üç nesneden sorulur

Biri iman biri dindir bir ne?

"Vicdan"

Bu dünyada üç şey vardır sevilir

Biri maldır biri ündür biri ne?

"Evlât"

Adem'e şeytansız uçmak dar olmuş

Yalnızca yalvaçlık iğrenç ar olmuş

Üç harf için yaradılış var olmuş

Bir ayındar biri şindir biri ne?

"Kaf harfi"

Altına serilir dalın sayesinde

Ölünce tükenmez hayat piyesi

Üç ana öğedir varlık mayesi

Biri yeldir biri gündür biri ne?

"Su"

Kimi temaşacı kimi temaşa

Bunun sayesinde o olur paşa

Üç nesne var kalbi çevirir taş

Biri kıskanç biri kindir biri ne?

"Haset"

Göremedin nesne bir acaibdir
(Derler ki başından geçen tabibdir)
Üç nesne var görür görmez gaibdir
Biri Tanrı biri ruhtur biri ne?
"Cin"

Halk şairi Mustafa Gökkaya'nın da
bu türde yazılan şiirleri vardır. Bunlar-
dan bir tanesini örnek olarak veriyoruz:
(5)

İlimiz On iki Ay

Girdiğ birinici aya
Günleri saya saya
Kış geldi savuğ oldu
Bélüv koltuğa daya
İkinci ay yérişti
Hele kuvath kıştı
Ağaçlar şobat atar
Birbil işi çirışti
Aylar oldu üç бүгүн
Her yerde toydan düğün
Güzeller sayran eder
Kaş hilal üzi gün
Girdiğ aylardan dörde
Otırmavun siz dörde
Dağda lala vahtıdı
Gözüv açıb bah gör de
Girdiğ beş ay içine
Gelin gideğ biçine
İşleyeğ çalışağın
Vaht geçmesin hiçine
Altıncı ayda bağlar
Yéprişi kurı dağlar
Bağlara bustanlara
Kar erir sular çağlar
Yédinci ayda aman
Kalb ataş gözler duman
Ze'ifi Hak sahlasın
Gécirdeğın bir zaman
Sekizinci ay hoştu
Kaynedi kalbim coştı
Bazar dolar meyveden
Ama nédim céb boştu
Ay oldu dokkuz burda
Kavın karpız hem hurda
Bağımız bustanımız
Bereketti bu yurda
Ayımız girdi ona
Yémiş yérişti sona

Ağaçlar yarpağ töker
Bilbiller kona kona
On bir ay séve séve
Savuğda girdiğ éve
Üstümüz kalın tutağ
Son vérir bu ay meyve
On iki ay oldu tamam
Çoh hoştu bu ay hamam
Burda bir tapmaca var
Tapan babası imam

Bu tapmacanın anahtar kelimesi,
son mısradaki "imam" kelimesidir. Dola-
yısıyla tapmacanın çözümü: **On iki
İmam**'dir.

NOTLAR

- 1 Suphi SAATÇI, Kerkük Çocuk Folkloru, İstanbul 1984, s.55-56.
- 2 Bu masalı, ayrı bir yazımızda sunacağız.
- 3 Ali MARUFOĞLU, Derement, Bağdat 1989, s.55-56
- 4 Rıza ÇOLAKOĞLU, Ben Ölecek İnsan Değilim (şiir kitabı), Bağdat 1984, s.42-43
- 5 Abdullatif BENDEROĞLU, Irak Türkmen Edebiyatı Tarihine Bir Bakış, 1. cilt, Bağdat 1989, s. 192-195

TAPMACALARLA İLGİLİ BAŞ VURULACAK BAZI KAYNAKLAR

- BESİR** (Haftalık Edebiyat ve Kültür Gazetesi, Kerkük 23 Eylül 1958-9 Mart 1959), Sayı: 1, 9, 10, 13, 17
- KARDAŞLIK** (Aylık Edebiyat ve Kültür Dergisi, Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın Yayın Organı, Bağdat Mayıs 1961-Şubat 1977), Sayı: 4, 5, 12
- KERKÜK**, Aydın, Irak Türkmenleri Ağzında Bilmeceler, Kerkük 1972
- PAŞAYEV**, Gazanfer, Kerkük Tapmacaları, Bakı 1984
-, Kerkük Folkloru Antologiyası, Bakı 1990
- SAATÇI**, Suphi, Kerkük Çocuk Folkloru, İstanbul 1984
- ŞEN**, Cemal, Çocuk Bahçesi, Bağdat 1989